Хитавиця хитається,

Купальниця купається…

Не раз чув цю нехитру дитячу лічилку. І ніколи навіть на думку не спадало сумніватися в тому, що наша назва квітки "купальниця" може походити не від слова "купатися". А мовознавці засумнівалися. І небезпідставно: виявляється, колись у слов’янській мові побутувало слово "купавий", яке означало "красивий". На нього подекуди ще й зараз можна натрапити в давніх народних піснях. Саме від цього слова й утворилися назви "купава", "купина", "купальниця" — тобто рослини ці привернули увагу наших предків своєю красою або хорошими властивостями. Як, наприклад, купина лікарська, коренем якої сільські дівчата натирали обличчя, щоб було чистим, білим. А те, що купальниця дійсно нерідко купається у воді — це вже просто випадковий збіг.

Правда, Іван Михайлович розповідає інше про назву цієї рослини. Він каже, що раніше купальниця служила своєрідним сигналом: якщо її ясно-золоті сонечка загорялися в різнотрав’ї — наступав купальний сезон. Бо річки й озера цією квіткою людям вість подають, що вода вже потепліла, що вона готова прийняти у свої обійми і приласкати усіх-усіх.

Мені не просто заперечити Івану Михайловичу. Адже в дитинстві зі своїми ровесниками, траплялося, сам "відмикав" нешироку рідну Стублу "ключем" — квіткою купальниці. І сумніваюся, що ми самі тоді додумалися до такого "ключа". Однак і підтвердити, що то був давній звичай, — теж не можу. Бо пізніше не випадало бачити, щоб хтось із дітей, хто перший заходить у воду купатися, тримав у руці квітку купальниці. Та й не побачу вже: луги та болота над Стублою давно осушені,

на них не купальниці — будяччя загніздилося, а сама річка, кілька разів бездумно випрямлена і "поглиблена" могутнім ковшем екскаватора, перетворилася на нікчемну замулену канавку, в якій тепер ніхто не купається.

Отож було-було в нас тієї квітки-купальниці! З приходом першого літнього тепла Ті золоті бомбошки так і всипали вологі лісові галявини та луги. А зараз майже повсюдно переводиться. Хоч ні худоба купальниці не їсть, ні зіллярі-лікувальники не заготовляють, бо не виявили в ній якоїсь особливої цілющої сили, проте рослина переводиться, та й усе.

Колись, правда, послуговувалися нею знахарі. Навіть в одній давній знахарській книжці (друкувалися і такі книжки!) дається настанова: "Трава прикрит (це так іноді називали купальницю через те, що в неї квітки прикриті) вживається проти весільних наговорів; її збирають із п’ятнадцятого серпня до першого жовтня". Але і не через знахарів залишає купальниця свої споконвічні, добре обжиті володіння. Просто більшість вологих місць люди осушили, а до того ж з’явилося немало "любителів" природи, які чомусь вважають, що без букета квітів і додому з прогулянки повертатися ніяк. Тим більше, що купальниця стоїть у букеті незмінною дуже довго, може перестояти у вазі з водою будь-які інші квіти.

На поліських стежках мені щастило стрічатися з багатьма людьми — знавцями різного місцевого зела. Яких тільки билиць і небилиць наслухався від них! Та жодного разу не доводилося почути легенди, казки чи просто якоїсь цікавої історії, пов’язаної з купальницею.

Зате в сучасних авторів з книги в книгу мандрує одна й та ж розповідь: нібито наукова назва роду "тролліус" вказує на зв’язок рослини з тролями — міфічними істотами, героями нордичних саг та балад. І ботаніки-професіонали, і

письменники-природолюби навперебій переконують читачів, що давні жителі скандінавських країн вірили, ніби в затишних кулястих квітках купальниці живуть таємничі тролі — веселі і добродушні духи-гномики. Тож на честь цих міфічних потішників-карликів, мовляв, і названо рослину.

Зараз важко встановити, з чиєї легкої руки ця небилиця започаткувала своє буття. Але те, що вона аж ніяк не скандінавського походження — це факт.

За давніми скандінавськими народними віруваннями, тролі — це не маленькі добряки-чарівники з відомої казки про Білосніжку та семеро гномів, а страшні силачі-велетні. У сагах і баладах тролі завжди потворні, люті та ще й дурні. Завжди жили вони в горах, вночі творили зло, а зі сходом сонця ставали скелями. Ось який непривабливий "портрет" одного з таких злих велетнів подається у датській баладі "Святий Олав і тролі":

…Троль головний на ймення Аре, —

Його так не візьмеш руками —

В скелю похмуру до себе гребе

Він кораблі з моряками.

Очі вогнями палахкотять —

Бризкають іскри гарячі,

Кігті на цілий лікоть стирчать,

Неначе роги козлячі.

Аж до колін бородища в Аре

Спадає, мов кінська грива,

Шерсть зачухмарена — гидь бере,

Метляється хвіст шолудивий…

Тож доводити про якусь єдність бридких потвор-тролів із золотоквітою красунею-купальницею — справа досить сумнівна.

Звичайно, легенда — це не документалізована розповідь про певну подію чи явище. Але… дорога ложка до обіду, а приказка — коли до місця. Тому, як на мене, то в даному випадку краще вже "сіре" виведення назви роду рослини від латинського "троллеус" ("кругла посудина"), ніж цвітасте — від нордичного "троль".

А ще доводилося натрапляти в книжках, ніби колись на Івана Купала дівчата у свої віночки обов’язково вплітали квіти купальниці, вважаючи, що вони мають особливу вагу в цей день. Але це теж не що інше, як домисел. Бо хоч купальниця і довго цвіте, але до дня Купала вона, як правило, уже встигає відзолотити своє.

І все ж не вірю, що про такий казково-красивий квіт та немає в народі легенди. Адже тисячоліття милує купальниця зір моїм землякам у найкрасивішу пору року. Значить, мають бути й легенди про неї. Просто зустрічі з людьми, які мені їх розкажуть, ще попереду.